

МУЗИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

японського народу, його любов до природи, краси навколишнього світу, а, з іншого – мінливими є усі сучасні науково-технічні досягнення, які успішно освоює японське суспільство.

1. Боярчук Ю. *Общеобразовательная школа современной Японии* / Ю. Боярчук. – М.: "Академия". – 1994 – 261 с.

2. Макаренко А.С. *Проблемы школьного советского воспитания* / А.С. Макаренко // *Педагогические сочинения: В 8-ми т., – Т. 5.* – М.: "Педагогика", 1984. – 456 с.

3. Мотому Т. *Философия человеческого будущего* / Т. Мотому. – М.: *Восточная литература*, 1977. – 283 с.

4. Amadio M. *Instructional time and the place of the aesthetic education in school curricula at the beginning of the twenty-first century* / M. Amadio, N. Truong, J. Tschurennev // *IBE Working Papers on Curriculum Issues No 1.* – Geneva, Switzerland. – 2006. – [Internet

resource]. – Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001462/146280e.pdf>

5. *Basic Plan for the Promotion of Education.* – Government of Japan, MEXT. – 2008. – [Internet resource]. – Access mode: <http://mext.go.jp/english/lawandplan/1303463.htm>.

6. Cromwell S. *Team Teaching: Teaming Teachers Offer Tips* / S. Cromwell // *Education World.* – Education World, 2005. – pp. 66 – 92.

7. Cummings W.K. *The institutions of education. A comparative study of educational development in the six core nations* / W.K. Cummings. Oxford: *Symposium books.* – Oxford, 2003. – 306 p.

8. Okamoto K. *Education of the rising sun. An introduction to education in Japan. (2nd ed.)* / K. Okamoto. – Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. Tokyo. – 2001. – 153 p.

9. *Outline of the 3d Basic Policy on the Promotion of Culture and Arts.* – [Internet resource]. – Access mode : http://bunka.go.jp/bunka_gyousei/housin/kakugikettei_110208/pdf/sanko_02.pdf

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013

УДК 371.036

Іван Гатрич, асистент кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, заслужений працівник культури України

МУЗИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті визначено сутність поняття "музичне сприйняття" та проаналізовано підходи до розкриття його змісту та особливостей на різних історичних етапах. Проаналізовано єдність та взаємозв'язок компонентів структури музичного сприймання.

Ключові слова: музичне сприйняття, особливості сприйняття, структура музичного сприйняття.

Літ. 5.

Іван Гатрич, асистент кафедри музики Черновицького національного університету імені Юрія Федьковича, заслужений працівник культури України

МУЗЫКАЛЬНОЕ ВОСПРИЯТИЕ КАК ИНТЕГРАЛЬНОЕ СВОЙСТВО ЛИЧНОСТИ

В статье определена сущность понятия "музыкальное восприятие" и проанализированы подходы к раскрытию его содержания и особенностей на разных исторических этапах. Проанализированы единство и взаимосвязь компонентов структуры музыкального восприятия.

Ключевые слова: музыкальное восприятие, особенности восприятия, структура музыкального восприятия.

Ivan Hatrych, assistant of Musical Department Chernivtsy National University by Y. Fedkovych

MUSICAL PERCEPTION AS AN INTEGRAL PROPERTY OF THE INDIVIDUAL

The article defines the essence of the concept of "music perception" and analyzes approaches to disclose its contents and features at different historical stages. Analyzed unity and interconnection components of the structure of musical perception.

Keywords: musical perception, especially perception, the perception of musical structure.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сприйняття, посідаючи одне з провідних місць у педагогіці минулого століття, і сьогодні, на початку ХХІ, залишається

багатоаспектною, передбачаючи комплексний підхід до вивчення кожного з них. Дослідженням питань, пов'язаних із сприйняттям, займалися представники різних галузей наукового пізнання (філософи О. Ростовський, В. Суханцева;

психологи О. Даль, Е. Костадінов, А. Петровський, В. Шинкарук; музикознавці Б. Асаф'єв, Л. Мазель, В. Медушевський, С. Назайкінський, С. Скребков та інші), що дало змогу зрозуміти суть цього феномена, розробити методичні шляхи діагностування, педагогічні корекції та розглянути особливості його формування в сучасній педагогіці.

Мета статті – проаналізувати сутність, зміст, структуру та особливості музичного сприймання.

Виклад основного матеріалу. У філософській, психологічній, соціологічній, музикознавчій літературі природа сприйняття розглядається з різних точок зору, які можна вважати відправними для педагогічної інтерпретації цього поняття. Так, сприйняття визначається як “процес пізнання” (Е. Костадінов), “психологічний процес відображення у свідомості людини предметів та явищ” (А. Петровський), “активна діяльність, якої треба навчати” (Б. Теплов), “здібність, нахил, засіб” (О. Даль), “складний процес прийняття і переробки інформації, що забезпечує організму відображення об'єктивної реальності та орієнтування в окремому середовищі” (В. Шинкарук).

Такі тлумачення підкреслюють, що сприйняття є необхідним етапом пізнання та задіяно в безпосередній практичній діяльності особистості. Його результатом є цілісне відображення у свідомості предметів, ситуацій, подій, що відбуваються в навколишньому середовищі. Саме сприйняття дає змогу регулювати характер та інтенсивність впливу мистецького твору на особистість, розвивати її мотивацію, художні потреби, смаки, інші компоненти свідомості, які органічно пов'язані зі сприйняттям і значною мірою визначають його зміст.

У науковій літературі стосовно людини, яка слухає музику, її змісту, форми та результатів, застосовують два визначення: “сприйняття музики” та “музичне сприйняття”. На цю особливість звертав свою увагу С. Назайкінський [1, 127]. Він довів, що, незважаючи на схожість, смислове наповнення у цих понять різне, відмінне одне від одного.

Так, формула “сприйняття музики” часто присутня в психологічних дослідженнях, оскільки відображує ситуацію, в якій суб'єктом впливу є людина зі звичайним слухом, а об'єктом впливу – акустичні сигнали, що виникають внаслідок звучання музики. Формула “музичне сприйняття” спрямована на досягнення та осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний художній феномен. Отже, термін

“сприйняття музики” є широким, бо включає велике коло явищ, зокрема і музичне сприйняття, яке є предметом дослідження музичної педагогіки, теорії, естетики та музикознавства. Іншими словами, сприйняття одночасно виступає і як процес відображення дійсності, і як здібність. У нашому дослідженні музичне сприйняття ми розглядаємо як здібність.

У філософській літературі під сприйняттям розуміють відображення людиною і твариною предметів при їхній безпосередній дії на органи відчуттів, як цілісних чуттєвих образів. Разом з тим відзначають, що в людини сприйняття включає усвідомлення, яке ґрунтується на залученні кожного разу нових знань про предмет у систему вже сформованих про нього знань. У філософсько-естетичному аспекті музичне сприйняття розглядається крізь призму основних гносеологічних проблем, коли, як зауважує О. Ростовський [2], досліджуються загальні закономірності відображення дійсності в музиці, розкривається об'єктивний зміст суб'єктивних слухацьких образів у психічній діяльності людей.

Найяскравішою рисою сприйняття будь-яких творів мистецтва є підвищена емоційність. Як відомо, емоції (лат. *emoveo* – зворушую, хвилюю, франц. *emotion* – хвилювання) – це особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаний з інстинктами, потребами, мотивами, які відображуються у формі безпосереднього переживання (задоволення, радість, страх тощо), значущість явищ і ситуацій, що діють на індивіда для здійснення його життєдіяльності. Почуттєва сфера, як зазначав академік М. Амосов, є важливим двигуном і компонентом творчості. Насамперед почуття є стимулом, і, відповідно, джерелом енергії, потрібної для пошуків та дій.

Особливе місце серед різноманіття людських суспільних емоцій (інтелектуальних, моральних, естетичних) належить естетичним емоціям. На специфіку естетичного почуття вказував психолог Л. Виготський. “Якби вірш про сум, не мав би ніякого іншого завдання, як заразити нас авторським сумом, це було б дуже сумно для мистецтва. Чудо мистецтва скоріше нагадає інше євангельське чудо – перетворення води на вино, і справжня природа мистецтва завжди несе в собі дещо перетворююче... мистецтво бере свій матеріал з життя, але дає, крім цього матеріалу те, чого немає у властивостях самого матеріалу” [3, 308].

Сприйняття, за визначенням М. Маркова, є закінчений художній акт, “одиниця мистецтва”. Практика сприйняття в свою чергу формує досвід почуттєвості – здатності до людського, більш

сильного, витонченого та глибокого переживання почуттів. Будь-який досвід одночасно включає три функціональні елементи: знання, емоційне ставлення та уміння. На думку вченого, особистість, сприймаючи музику, змінюється сама, удосконалюються її почуття, збільшуються уміння, навички.

Глибина та витонченість музичного сприйняття залежать, як стверджує О. Тарханов, від ступеня розвитку слуху, його витонченості, а також від розвитку органів почуття та мозку. Отже, музика відображає не тільки почуття та настрої людини, а й її світогляд, розум, від чого залежить варіативність та інтелектуальна глибинність музичної думки, закладеної у творі.

На думку В. Максимова, сприйняття художнього твору не можна ототожнювати з процесом пізнання в гносеологічному розумінні, оскільки в процесі сприйняття пізнається не сам твір, а реальність, яку він відтворює. Через художній твір людина пізнає і дійсність (зовнішній предметний світ), і себе у цій дійсності (світ душевних переживань). Автор зазначає, що немає «жодної категорії психології, яку б можна було б обмінити, говорячи про сприйняття мистецтва як цілісний процес».

Музика більшою мірою, ніж інші види мистецтва, звертається до емоційної сфери людини. Переживання, які виникають під впливом музики, за своєю силою не можна порівняти з переживаннями, зумовленими впливом інших видів мистецтва. Емоції, що виникли в слухача в процесі сприйняття музичного твору, визначаються тими його потребами, які задовольняються інформацією, що міститься в цьому творі.

Взаємодія емоційного і когнітивного компонентів музичного сприйняття, співвідношення емоційного і раціонального в цьому процесі привертає увагу багатьох науковців. Одні досліджують механізми емоційної оцінки, емоційного впливу музики на людину, інші – розглядають процеси переробки музичної інформації, або обговорюють питання взаємодії емоціонального та раціонального, різні механізми емоційного сприйняття.

Сприймаючи музичний твір, людина не лише виражає своє емоційне «Я», а й пізнає його ідейно-емоційний зміст. В її свідомості відображується звуковий матеріал, відтворюються переживання, образи, думки, втілені композитором у цьому матеріалі. Розуміння музики потребує складної, аналітико-синтетичної роботи свідомості, спрямованої на виділення й об'єднання основних елементів звукової тканини твору, осмислення їх на основі активізації емоційно-образних

асоціативних комплексів. Це може набувати різних форм залежно від характеру музики, ситуаційних чинників і самого сприйняття, зумовлюючи різні за якістю пізнавально-виховні результати.

Б. Теплов [4], підкреслює, що ступінь адекватності сприйняття визначається досвідом слухача, його тезаурусом, частиною якого є музично-слуховий досвід як здатність до образного, виразного відчуття інтонації, що спирається на низку здібностей, пов'язаних з особливостями організації звукової матерії: звуковисотне та ладове чуття, відчуття ритму, тембру тощо.

Вагомий внесок у розроблення проблеми музичного сприйняття зробив Є. Назайкінський [1]. Для його вивчення він використовує різноманітну музичну діяльність особистості, розширює її естетичні можливості, а отже дає змогу накопичити музичний творчий досвід. Автор має на увазі не тільки залучення учнів до різних видів музичної практики, а й активне теоретизування ними того, що сприймають, виконують, імпровізують. Цей процес він називає апперцепцією – впливом попереднього досвіду на музичне сприйняття [1, 5].

Сприйняття музики сьогодні, можна розглядати у таких трьох напрямках: 1) музика – це мова, (а будь-яка мова вимагає свого вивчення); 2) музика – це мова емоцій, сприйняття якої викликає певні переживання; 3) музика – це дійсність, думка про яку відтворена в звуках, що стали інтонацією.

Якщо вивчення мови музики передбачає професійну підготовку музиканта, то емоційне сприйняття музики – це процес, без якого немислима загальна музична освіта людини, котра сприймає музику здебільшого емоційно.

Сприйняття музики є важливим етапом вивчення та розуміння змісту музики. Автори численних музикознавчих праць (Б. Асаф'єв, Л. Мазель, В. Медушевський, Є. Назайкінський, С. Скребков та ін.) сходяться на тому, що музичне сприйняття спрямоване на осягнення та осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво. В наукових працях цих вчених проблеми музикознавства гармонічно перегукуються з питаннями психології, естетики та соціології. Тільки завдяки спрямованості на слухача (із врахуванням закономірності сприйняття) музика може брати участь у житті суспільства, впливати на його розвиток, на формування особистості, на гармонійне виховання людини.

Музично освічена людина сприймає музику в цілому, виділяючи у свідомості ладові, інтонаційні,

ритмічні, фактурні, тематичні, темброві, гармонічні особливості. Маючи певний музичний досвід, слухач відчуває твір більш усвідомлено, сприймаючи його стиль та автора. На думку Б. Асаф'єва, якщо навички та попередній досвід не перетинаються при сприйнятті з так званім "зустрічним планом" твору, то це призводить до різкого зіткнення почутого з передбаченим, і, відповідно, викликає негативну реакцію.

У музично-педагогічній літературі ХХ століття розглядалося багато питань, пов'язаних з музичним сприйняттям. У вітчизняній музичній педагогіці практичний зміст цього поняття зводився до "слухання музики". Проте поступово його починають розглядати як більш складний та специфічний вид музично-пізнавальної діяльності, в якій актуалізується вся система особистості. Було зроблено багато зусиль, щоб підібрати назву, яка більш адекватно відповідала б суті цього явища. А. Кастальський, складаючи програму з музичного виховання, у своїх записах використав такі поняття, як "пояснювальне виконання музичних творів", "пояснення музики", "музичний розбір", "сприйняття музики". Згодом виникають нові назви і характеристики: "демонстрація музики", "показ музики", "інтелектуальне сприйняття", "відображення людиною музики", "споживання музичних творів". Зрозуміло, що деякі з наведених термінів або значно розширювали обсяг поняття, або розкривали одну із сторін цього явища. Тому останніми десятиліттями сталася заміна їх терміном "музичне сприйняття", оскільки він всебічно охоплює складний художньо-пізнавальний акт, який включає початкове слухання й естетичне засвоєння музичного явища.

Питання "сприйняття музики", "активної участі у виконанні", "співтворчості учнів" цікавили науковців, які були у витоків музичної педагогіки (В. Шацька, М. Румер, Н. Гродзенська). Проте результати такої роботи не завжди були позитивними. Основні недоліки практичної роботи цих років полягали у перетворенні занять із слухання музики на словесні характеристики композиторів; недостатній кількості музичних ілюстрацій, вивченні творів без опори на музичне сприйняття.

У 70-х роках ХХ століття видатний композитор і педагог Д. Кабалевський [5, 165] узагальнив напрямки, що існували як у системі музичного виховання вітчизняних та зарубіжних методик, так і в інших галузях шкільного навчання. Змістом музики стає узагальнений досвід людства, тому через музичне мистецтво, основні його жанри, людина не тільки пізнає, а й оцінює його.

Відповідно до цієї системи, музичне сприйняття стає основним для всіх видів музичної діяльності. Процес свідомого сприйняття музичного твору, на думку Д. Кабалевського [5, 110] має такі етапи: цілісне, первинне сприйняття; аналіз, поглиблення музичного сприйняття на основі аналізу окремих засобів музичної виразності та цілісне збагачення музичним аналізом сприйняття.

У другій половині ХХ століття в працях представників різних наукових галузей (естетики, музикознавства, педагогіки, психології) було докладно розроблено та визначено структуру музичного сприйняття. Найбільше визнання набули праці В. Белобородової, Г. Кагана, Л. Кадцина, О. Костюка, В. Медушевського, Є. Назайкінського, Є. Руч'євської, С. Раппопорта. Поняття "структура" відображує спосіб закономірного зв'язку між складовими елементами певного явища, його внутрішню організацію і сукупність істотних відношень між компонентами всередині цілого.

У науковій літературі існують різні погляди та характеристики структури процесу сприйняття. Так, О. Костюк [8, 311] поділяє сприйняття на такі рівні та етапи: емоційно-естетичний відгук, слухова диференціація звукового потоку та асоціативно-зорова активність. Він вважає, що за активним емоційним відгуком та яскравим зоровим уявленням приховується складна аналітико-синтетична праця слухача, спрямована на осягнення внутрішньої структури слухового матеріалу. С. Раппопорт розглядає такі рівні сприйняття, як рівень безпосереднього відображення, проміжний рівень осягнення ладо-гармонічних тяжінь і переживання метроритму, інтелектуальний рівень. Є. Руч'євська виділяє фізіологічний, елементарно-асоціативний, рівень музичних асоціацій та ідейно-концептуальний рівні сприйняття. За визначенням В. Остроменського, музичне сприйняття – це "складний художньо-пізнавальний акт, що виникає в процесі пізнання мистецтва, спрямований на осягнення та осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як естетичний художній феномен". Тому автор розглядає такі етапи сприйняття, як: початковий етап орієнтовного охоплення твору, етап емоційно-сміслового осягнення твору та етап особистого ставлення до сприйняття. В. Белобородова виділяє п'ять головних структурних компонентів музичного сприйняття, які становлять його психологічні механізми. Це: емоційний відгук на музику, музичний слух, мислення, пам'ять та здатність до співтворчості. Г. Панкевич, розуміючи під структурою музичного сприйняття спосіб поєднання і взаємозв'язку його складових, пропонує такі

елементи: сприйняття нинішнього (безпосереднє звучання музичного твору), минулого (порівняння з уже почутим твором, його актуалізація), майбутнього (передбачення на основі почутого подальшого розвитку музичного твору).

О. Рудницька розглядає структуру музичного сприйняття як діяльність, результат якої детермінований системою перцептивних і інтелектуальних вмінь. Тому автор визначає три основні стадії. Це: 1) перцептивне сприйняття звучань і слухове розуміння їх; 2) аналіз виражально-смыслового значення музичної мови та її розуміння; 3) естетична оцінка емоційно-образного змісту музики та її інтерпретація. Така диференціація музичного сприйняття на окремі стадії є умовною, але це дає змогу вичленити саме ті способи дій, які стануть необхідними для освоєння музики. Тому на першому шаблі потрібно розвинути ті уміння, які дають можливість суб'єкту виділяти окремі інтонації, стежити за їхнім перебігом, об'єднувати в загальну цілісність. На другому шаблі сприйняття потрібно розвивати уміння аналізувати і розуміти твір. Цей етап характеризує потяг сприймаючого до найбільш точного розуміння об'єктивного музичного тексту. На думку О. Рудницької, ця група вмінь залежить від рівня освіченості слухачів, розвитку мислення та ступеня його адекватності. Третій шабель – естетична оцінка та інтерпретація – формує уміння щодо пошукової активності суб'єкта. Прочитання змісту музичного твору, його інтерпретація залежать від досвіду слухача (у сукупності всіх його елементів) та його ціннісних орієнтирів.

Розгляд елементів та структурних компонентів музичного сприйняття доводить, що воно (сприйняття) є більш широким поняттям, ніж первинне слухання музики. Проте в структурі музичного сприйняття, що її дають науковці, є

спільні для всіх риси та рівні. Серед основних назвемо емоційний рівень, (як відгук, емоційно-смысловое осягнення, емоційно-естетичне, перцептивне сприйняття); інтелектуальний рівень, (інтерпретований як ідейно-концептуальний, художньо-пізнавальний процес, аналітико-синтетична робота, мислення, аналіз та розуміння змісту музики); творчий рівень (як здатність до співтворчості, до інтерпретації та діяльності).

Висновки. Отже, з викладеного вище можна зробити висновок, що в цілому музичне сприйняття вимагає використання комплексу інтелектуальних, емоційних та творчих можливостей студентів. Така умовна диференціація на окремі шаблі дає змогу визначити способи дій, потрібні для кращого засвоєння музичного твору. У процесі активної творчої діяльності, як зазначає А. Козак, відбувається “активне перетворення” одержаних знань і емоцій, які впливають на продукт власної творчості, а також на інтенсивний розвиток здібностей особистості.

Подальшого наукового вивчення потребують вивчення тендерних та різновікових особливостей формування музичного сприйняття.

1. Назайкинський Е. О психології музикального восприяття / Е. Назайкинський. – М., 1973. – 112 с.

2. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприйняття / О.Я. Ростовський. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.

3. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. / Под ред. М. Ярошевского – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.

4. Теплое Б.М. Избранные произведения: В 2 т. / Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – С. 14 – 305.

5. Кабалецький Д. Про трьох китів та інші цікаві речі / Д. Кабалецький. – Київ: “Музична Україна”, 1973. – 125 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013

“Музика надихає весь світ, постачає душу крилами, сприяє польоту уяви; музика додає життя і веселість всьому існуючому ... Її можна назвати втіленням всього прекрасного і всього піднесеного”.

Платон
давньогрецький мислитель

“Музика – джерело радості мудрих людей, вона здатна викликати в народі добрі думки, вона глибоко проникає в його свідомість і легко змінює вдачі та звичаї”.

Сюнь-цзи
китайський мислитель

